

Guido Gezelle

Henriette Roland Holst-van der Schalk

bron

Henriette Roland Holst, *Guido Gezelle*. Querido, Amsterdam 1931

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/rola003guid01_01/colofon.php

Let op: werken die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn.

I. *Kinderjaren en jeugd.*

AAN het voorbeeld van Gezelle kan men demonstreeren hoe verkeerd het is, de opkomst der poëzie al te vast te willen koppelen aan een bepaalden ontwikkelingsgraad der maatschappelijke verhoudingen. Poëzie kan het heerlijke bloeisel zijn, dat een tijdperk van economisch, sociaal en geestelijk volgerijpte krachten voortbrengt. Maar zij kan ook op die rijping vooruitloopen, haar aankondigen, haar komende schoonheid ontsluiten, opwekken haar bewust te willen en onvermoeid na te streven. In dat geval draagt zij een profetisch karakter, zij verhaast de ontplooiing van krachten, die in het

volksbewustzijn sliepen. De poëzie van Gezelle is van deze laatste soort. Zijn jeugd valt in een tijdperk dat van een herrijzenis van het vlaamsche volk en de vlaamsche kultuur nog geen sprake kon zijn. Economisch was dat volk ten prooi aan diepe armoede, sociaal en politiek was het dood. De voorwaarden tot een nationale opleving, dat wil zeggen tot het bewust-worden van zijn eigen wezen, ontbraken. Na den belgischen opstand van 1830 en de afscheiding van Nederland kon het nietanders, of de vooruitstrevende geesten in België, Vlamen zoowel als Walen, moesten zich toekeeren naar Frankrijk, waar de Juli-omwenteling de reactionaire dynastie der Bourbons had omvergeworpen. Volgend op de half feodale

restauratie van 1815-1830, betekende het ‘burgerkoningschap’ van Louis Philippe historisch een stap vooruit. Fransche geest, fransch liberalisme en rationalisme waren de bronnen, waaraan belgische vooruitstrevendheid haar dorst laafde. En, natuurlijk, was de fransche *taal* van den franschen *geest* het voertuig. Wat er aan geestelijk leven in het tweede, en ook nog, ofschoon in mindere mate, in het derde kwart der XIXde eeuw in België bloeide, het was, op zeer enkele uitzonderingen na, verfranscht - niet enkel naar den vorm, maar ook naar den geestelijken inhoud. De beste bescherming tegen de verfransching van het kinderlijk verstand en gemoed, vormde in dien tijd het opgroeien in een gezin van eenvoudige

lieden. In de jaren, dat Gezelle een kind was, ontving de werkende klasse in Vlaanderen geen, of bijna geen, kultuurgoederen uit de tweede of derde hand. Zij verbleef buiten den invloedssfeer der zoogenaamde burgerlijke beschaving. Wat zij aan kultuurgoed nog bezat - zegswijzen, spreuken, liederen, legenden, spelen - dat was haar niet van buiten af opgedrongen, neen het was onvervreemdbaar bezit, door de eeuwen in haar gegroeid, met haar wezen innig verstrengeld. De ondergrond van heel dit cultuur-leven werd gevormd door den katholieken godsdienst, en dááronder kwam weer de oerlaag van heidensch geloof heidensche gebruiken, heidensch besef van menschelijke en kosmische gemeenschap.

Guido Gezelle was van kleinburgerlijke afkomst: zijn grootvader had een bloeienden handel in lijnzaad en vlas gehad; hij was een welgesteld man geweest. Maar door den druk der tijden onder Napoleon was het geslacht verarmd: Pieter Jan Gezelle, Guido's vader, was hovenier bij een graaf, wiens bezitting aan den buitenkant van Brugge lag. Pas als volwassen man leerde hij lezen en schrijven; door de onrust der tijden had hij als kind de school niet bezocht. Hij was een origineele kerel en een goed opmerker, vol belangstelling voor pittige spreuken, rap van taal en meedeelzaam.

Het behagen in rijmklank en slagwoord had Pieter-Jan van zijn moeder meegekregen: ook haar was door de natuur

de gave van het woord verleend; in haar luimige liedjes, tafelzegensen dankzeggingen, ziet men de bescheiden volksche dichtader opborrelen, die, verrijkt door vele wateren, zich in Guido'S poëzie openbaart.

Zijn moeder, Monica de Vrieze, was een stille in den lande. Het verhaal gaat dat zij veel peinsde, schuw was en teruggetrokken van aard; zwaartillend ook; een stil water met diepe gronden. Zoo waren Guido's ouders twee zeer verschillend-geaarde menschen. Van beider wezen ging veel in hem over en zeker zijn de tegenstellingen in beider aanleg niet vreemd aan de spanningvan-tegendeelen, die de kern van zijn eigen wezen is. Gezelle zelf was overtuigd, dat in zijn diepste, innigste ge-

moedsleven zijn moeder weerkeerde. Dit blijkt wel uit het gedichtje waarin hij, zelf reeds op jaren, haar vol teederheid heeft herdacht:

‘t En is van u, hiernederwaard,
geschilderd of geschreven,
mij, moederken, geen beeltenis,
geen beeld van u gebleven,
geen teekening, geen lichtdrukmaal,
geen beitelwerk van steenen,
't en zij dat beeld in mij, dat gij
gelaten hebt, alleene.
O moge ik u onweerdig, nooit
die beeltenis bederven
maar eerzaam laat ze leven in
mij, eerzaam in mij sterven.’

Het besef van eigen gespletenheid, als van een grondtrek in zijn wezen en

daarom als een wond, die nooit volkomen kon heelen, heeft Gezelle in tal van zijne gedichten poëtisch verbeeld. Zelden echter heeft hij dit besef zóó onbewimpeld uitgesproken, en tevens op zóó schoone wijze doen vervloeien in de verbeelding, als hij dit deed in *Het Getouwe*, weliswaar niet een der diepzinnigste, maar zeker een der gaafste en zuiverste gedichten uit ‘Rijmsnoer’.¹⁾

De kleine Gezelle groeide op als zoon van den tuinman van Baron van de Walle - Van Zuylen, en een bloedverwant van de baronesse was zijn peet. Zoo kwam hij aan den uitheemschen naam Guido. Zijn ouders waren godvruchtige lieden; zij leidden een christelijk gezinsleven en prentten hun kinderen eerbied voor de oude vrome

gebruiken in. In een innig gedichtje, jaren na hun beider dood ontstaan, herdenkt Gezelle hoe zijn moeder hem, als klein kind, nog ‘ongeriefd van woorden’, vader om een ‘kruisken’ leerde vragen²⁾ en spreekt hij het uit hoe die kruiskens, ‘zacht en zoet op zijn kake geslagen’, voor goed in zijn geestelijk leven geprent bleven, - zoo diep geprent, dat hij, die 's dichters schedel aan scherven sloeg om hem 't kruisken te ontnemen, daarin zou falen.

Met zijn jonger broertje en zusje, - rapper dan hij van lijf en leden: de kleine Guido was een ziekelijk kind, dat veel leed aan hoofdpijn, - speelde de toekomstige dichter-priester in de straten der eenzame buitenwijk, waar zijn ouders woonden. In de buurt waren vesting-

wallen, waren hooge molens en boomen, daarachter begon het vrije veld. Ook draaide hij vaak om vader heen, als deze in den grooten hof bezig was met bloemen en planten; hij nam de wijze spreuken in zich op, die de dichterlijke tuinman al werkend prevelde. Spreuken in dezen trant: 'als ge'nen boom snoeit, ge moet den boom laten spreken.' Hij hoorde zijn vader, wanneer die over een of ander karweitje tevreden was, met voldoening getuigen 'dat het kerkewerk was'. Of wel hij vluchtte met zijn broertjes en zijn zusjes voor de 'vurige beesten' der 'peerdemannen', wanneer die op St. Elooisdag optrokken naar de kathedraal, om met den hamer van hun heiligen patroon gezegend te worden. Eens bracht hij een paar dagen

door in de streek aan de Leie, waar zijn vader familie had. Een priester, die het laatste oliesel moest gaan brengen aan een stervende, vèr het land in, nam den kleinen jongen mee om, voor hem uitgaand, een licht te dragen en een belletje te luiden, zooals vroeger gebruikelijk was. Deze tocht, met al wat daaraan verbonden was, maakte op het gevoelige kind dieper indruk, dan welk ander voorval uit zijn kinderjaren ook. De poëtische verbeelding van dien tocht is een der allerschoonste gedichten uit zijn eerste periode³⁾.

Op school kreeg hij zijn eerste lessen in haat: haat tegen schoolmeesterswijsheid en schooltaal. De invloed van het stijve, gewrongen en levenlooze hollandsch, dat de schoolmeesters uit het

noorden in de jaren vóór den opstand hadden ingevoerd, was, in den tijd dat Gezelle de school bezocht, nog zeer merkbaar. Hij voelde daarin een streven, dat hem prikkelde en afstootte, omdat het recht inging tegen zijn eigen wezen. Diep in dat wezen lag liefde voor de *levende taal*, waar de levende ziel van den eenling al haar bewegingen onmiddellijk in verklanken kan, de taal die meegroeit met de volksziel, zich met hare ervaringen verbindt en met haar mee vervormt. Ook ten opzichte van die haat en die liefde zou het kind blijken de vader van den man te zijn.

Op raad van den pastoor en den schoolmeester, besloten Guido's ouders, toen hij de lagere school doorloopen had, hem verder te laten leeren. Maar al gauw

kwamen er moeilijkheden. De jaren veertig der vorige eeuw waren ook in Vlaanderen jaren van diepe economische inzinking: de machine deed in de weverij haar intrêe, en met de machine de katoen: het vlas raakte in onbruik, de handwevers verk wijnden van armoe. Tot overmaat van ramp mislukten in 1845 de aardappelen en 't jaar daarna de rogge. Pieter-Jan kon zijn zoon niet langer op 't seminarie te Brugge laten. Gelukkig stelde de overste van 't seminarie te Roeselare, waar vader Gezelle vroeger als tuinman en huisknecht gewerkt had, een schikking voor. Guido zou daar zijn studie voortzetten en tevens werkzaam zijn als portier. Zoo kwam Gezelle op zijn 16de jaar onder vreemden, iets wat voor een uiterst

gevoelige, schuween ingekeerde natuur als de zijne, niet anders kon dan verdriet en eenzame pijn beteekenen. En ook kwam hij in een valsche positie, wat 't gevaar meebracht, dat zijn gemoed vergiftigd zou worden. Sociaal was hij te Roeselare de mindere van de boerenen burgerzoons, die er studeerden. En 't kon niet anders, of een stem in hemzelf ging allengs getuigen, dat hij in willen en kunnen, in aanleg en streven, hun meerdere was. Maar het gemoed van den jongen was argeloos en zuiver: geen angel bleef, zoover wij weten, daarin achter uit de jaren, dat hij op 't seminarie instond tusschen de bedienden en de leerlingen. Getuigt dit voor hem, 't getuigt niet minder voor den levens-eenvoud die te Roeselare heerschte, en voor de

goedhartigheid zijner medescholieren. Gezelle bleek een zeer begaafde leerling. Ondanks de verplichtingen, die zijn portiersbetrekking meebracht, blonk hij in vele vakken uit: aan't einde van 't eerste schooljaar was hij de vijfde van een klas van twintig leerlingen. Echter, de volgende jaren kon hij zich niet altijd onder de eersten handhaven, doordat zijn gezondheid een poos te wenschen overliet. Terwijl hij klassieke en moderne talen, wijsbegeerte en scheikunde studeerde, bleef hij, door zijn nederigen post, met de werkelijkheid van taal en volk verbonden. Stadsen buitenmensen, ambachtslieden en boeren moest hij in zijn kamertje bij de poort te woord staan en helpen; van hen allen leerde hij in dubbel opzicht:

de dingen van het leven en het leven van de taal.

In die eerste jaren te Roeselare ontwaakte Gezelle's tweevoudige roeping van priesterschap dichterschap. Naarmate zijn persoonlijkheid uitgroeide, zou de diepe innerlijke eenheid dier dubbele roeping aldoor meer blijken. Hij dichtte zijn eerste verzen: gelegheidsverzen meest, die zijn schoolmakers hem vroegen voor hun huiselijke feesten of voor die van 't seminarie. In Vlaanderen nam de poëzie - ze mocht er dan meest naar zijn - nog een plaats in 't leven in: geen blijde of droeve plechtigheid, waarbij haar stem niet werd gehoord. Echter niet *enkel* in gelegheidsverzen oefende de jonge Gezelle zijn poëtische kracht. In andere

gedichtjes bezong hij de natuur, en één daarvan, *De Mandelbeke*, is terecht beroemd geworden. Het is het eerste vers van Gezelle waarin, tusschen allerlei conventioneel stopwerk door, zijn gevoelens een persoonlijke uitdrukking kregen. Die gevoelens waren, zooals vaak het geval is bij jonge menschen, weemoedig en vol hunkeringen, vol sterke maar vage verlangens. Ernstig en zwaartillend van aard gelijk hij was, - al kon hij onder vrienden uitgelatenvrooljk zijn - nam Gezelle 't besluit, om priester te worden, pas na een zware innerlijke worsteling. Altijd zeer nauwgezet van geweten, tobde en twijfelde hij in dit gevalzoolang, tot het tobben hem ziek maakte. Ten slotte deed een manmoedig woord van zijn vader hem zijn

twijfelingen overwinnen. ‘Stelt u in de handen van God gelijk de pot-aarde in de handen van den pottbakker’, schreef Pier-Jan aan zijn zoon. ‘Betrouwt vastelijk dat hij van u een nuttig vat zal maken voor hem en u zelve.’⁴⁾ Allicht is het de vaderlijke vermaning geweest - uit den geheelen brief stijgt een sterke toon op van levensmoed, gegrondvest in blijmoedig Godsvertrouwen - die voor Guido den doorslag gaf tot het besluit, om priester te worden.

Van dien tijd af gaat zijn leven in ééne richting. Hij bereidt zich voor op 't priesterschap door studie der godgeleerdheid, door zelf-inkeer en verootmoediging, - zijn dagboek getuigt ervan - en tot 't dichterschap door studie van de taal. Het aanvankelijk somtijds

naar Vondel, vaker naar Bilderdijk zweemend, deftige nederlandsch zijner eerste verzen, vernieuwt en vereenvoudigt, verrijkt en verinnigt zich door onafgebroken studie der volkstaal en der vlaamsche middel-eeuwsche schrijvers. Tot aan zijn dood in 1899 toe, zal Gezelle die studie niet laten rusten. Al vroeg ontwaakte in hem het besef, dat de taal een levend wezen is, een wezen, dat aldoor groeit en verandert en dat men in geen keurslijf persen mag. In de taal, beseftte hij, leefde iets goddelijks, iets van de oneindige scheppingskracht, die God door de wereld had uitge stort. In de poëzie kreeg niet enkel het menschelijk verlangen stem, niet enkel menschelijk leed en vreugde, maar heel het natuurleven: 't leven van bloem en

kruid en boom, van wind en wateren, van aarde en maan, van zon en sterren. Echter, om het leven van de natuur en haar schepselen te kunnen uitbeelden in woorden, was 't noodig tot de ziel der woorden door te dringen en tot die ziel leidde hun geschiedenis. In den loop der jaren werd Gezelle een groot taalkundige, een grondig kenner, niet alleen van zijn eigen taal, maar ook van vele andere talen.⁵⁾ Maar van een pluizer, een boeken-geleerde, had hij gelukkig niets; het geringeloor der geleerden over de taal heeft hij fel bestreden; hun drijven, haar levend groeisel op te sluiten binnen het hekwerk van onwrikbare vormen en regels achtte hij, terecht, den dood voor alle volkspoëzie; hij kantte zich daar tegen tot het uiterste. De

gladde, uiterlijke eenvormigheid van het nederlandsch, die de officieele taalgeleerden dier dagen, vlaamsche zoowel als nederlandsche, tot hun ideaal verkoren hadden en poogden toe te passen, was hèn een gruwel.

Liefde voor de volkstaal en liefde voor 't volk zelf, dat de taal geschapen had uit zijn moeiten, zijn arbeid, zijn lief en zijn leed en in haar zijn ziel bleef uiten, zij waren in Gezelle's gemoed innig verstrengeld. Zijn leven lang heeft hij zich een zoon van het volk gevoeld. Aan den taaien werker, den ploeteraar, die den weerbarstigen grond openploegde, voelde hij zich broederlijk verbonden. Hiervan getuigt o.a. het onderstaande gedichtje uit zijn ouderdom.⁶⁾ En broederlijkheid was 't gevoel dat hem tal-

looze malen gedreven heeft, in zijn verzen het leed der armen te verklanken, hun hard lot te beklagen en de gegoeden op te wekken tot milde gaven. Zelf gaf hij, zooveel hij kon, aan allen die derfden; zijn eenige mantel zou hij weggeschonken hebben, hadden vrienden 't hem niet belet. Arm leefde en arm stierf hij. En even gul schonk hij aan allen, die er om vroegen, van zijn geestelijken overvloed: mannen, vrouwen en kinderen, vrienden en vreemden, geletterden en eenvoudigen hielden niet op, hem om een vers, een lied, een gelegenheidsgedicht te verzoeken, en nooit zei hij neen. Hoe vaak moeten die verzoeken hem verdrotten hebben! Hoe vaak heeft hij feestelijke tonen moeten aanslaan, wanneer zijn gemoed geschokt, zijn hart

treurig gestemd was. Maar hij voldeed er aan, in deemoed, in het gevoel dat hij de gave, die God hem geschonken had, niet beter gebruiken kon dan om zijn medemenschen vreugde te geven en ze geestelijk te verrijken.

In Guido Gezelle leefde niets van den modernen socialist, die door den klassenstrijd sociale gerechtigheid voor zichzelf en anderen wil veroveren. Maar des te meer leefde in hem van den oerchristen communist, die het vanzelfsprekend vindt, dat stoffelijke en geestelijke goederen gemeenbezit zijn van de leden der gemeente. Oerchristelijke Caritas spreekt ook uit de wijze, waarop hij het Evangeliewoord opvat: Wat ge den armste en geringste onder de menschen doet, dat doet ge mij. Dit

blijkt o.a. uit de volgende regels van den brief-in-dichtvorm, dien hij, een jong man nog, bij zijn afscheid van de katholieke zondagsscholen te Brugge, tot zijn mede-catecheten richtte.

Het is God, herinnert hij hun,
dien ge bemint en dient
'in het slordige kleedsel
van 't arreme kind,
in zijn oogske dat weent,
in zijn mondje dat klaagt,
in zijn handje dat koud heeft
en alemoes vraagt,
in zijn zielke dat hangt
aan uw leerenden mond
lijk de bie in de blomme
daar z' honing in vond.'

Gezelle had de laatste priesterwijding

nog niet ontvangen, toen hij in 1851 de aanstelling kreeg om den katechismus te onderwijzen in een zondagschool. In December 1853 werd hij tot diakengewijd. En reeds enkele maanden daarna, in 't voorjaar van '54, werd hij, te samen met een zijner studiegenooten, benoemd tot onderleeraar aan datzelfde instituut te Roeselare, waar hij acht jaar te voren als 'leerling-portierken' was binnengeloodst.

Aanvankelijk vond hij zijn werkkring in het zoogenaamde 'Klein Kollege', het pensionaat voor de kleinere jongens, waar hij met het hulptoezicht werd belast. Tevens werd hem in 't bijzonder de zorg opgedragen over de talrijke engelsche jongens, die in dien tijd in 't seminarie van Roeselare werden opgevoed.

Onder de engelsche jongens waren vele lastige klantjes, ongezeglijk en ongedisciplineerd. Maar Gezelle, die van nature veel sympathie had voor het engelsche volkskarakter, bleek een voortreffelijk leidsman van deze sportieve mannetjes. Tusschen velen van hen en hemzelf ontstonden echte, innige vriendschapsbanden, die bleven voortduren, nog jaren nadat de jongens naar hun vaderland waren teruggekeerd.

Eindnoten:

- 1) De eerste strofen hiervan luiden:

‘En mocht ik maar - twee zielen hebben,
 'n mocht ik maar - twee menschen zijn;
 'k zou weven mij - tweeërhand webben:
 een webbe groef - een webbe fijn.
 Een webbe zou 'k - van zonne en zijde,
 mij weven, en - van goedgespin;
 met boomen en - met blaren, blijde,
 met meer als een - schoon blomken in.
 Mijn ander' webbe, - een tweede leven,
 'n liet ik maar; - onaangemoeid,
 geschoren zijn - getouwd, geweven,
 zoo 't in en deur - 't getouwe vloeit.’

- 2) Het teeken des kruises, op wang of voorhoofd van een kind gemaakt, beschouwt de vrome katholiek als een zegening, die dit tegen kwaad beschermt.
- 3) *Berechtingen* uit den bundel *Dichtoefeningen*.
- 4) Aangehaald bij H. Walgrave, *Het leven van Guido Gezelle*, I, blz. 64.
- 5) Hij kende latijn, grieksch, fransch, duitsch, engelsch, italiaansch en spaansch en de noorsche talen. Een toevallige kennismaking met een Fries maakte, dat hij ook de friesche taal leerde.
- 6) O vechter, die in't vaderland,
 met scherpgeschuurde tee en tand,
 door vodde¹⁾ en vilte²⁾ en voren vecht,
 en 't taaie terwland ommelegt!
 Ik zie u geerne, ontembaar aan,
 uw diepe en duistre wegen gaan,
 van al dat vreeze is vranks en vrij!
 - Mijn doen is dat, zoo dunk et mij!

II. De priester-dichter in de leerschool des levens.

Gezelle was een geboren opvoeder. Hij bezat er alle gaven voor: de levende, en levenwekkende, immers van gevoel en verbeelding doortrokken kennis, die van haar wezen uit streeft, zich aan

anderen mee te deelen, zooals de vlam haar gloed mededeelt aan alles wat zij ontmoet, - de warme sympathie voor kinderen, jonge menschen en eenvoudige lieden, voor allen wier zuivere harten zich als kelken toekeeren naar de zon der waarheid; - het groote geduld, de onvermoeide doorzetting en ten slotte de algeheele toewijding, die den leeraar in staat stelt de ziel van zijn leerlingen te doorgronden en zich te verplaatsen in hun moeilijkheden. In de eerste jaren van zijn priesterschap wierp hij zich op zijn taak als opvoeder met al het vuur der jeugd. Hij leefde geheel mee met zijn jongens, nam deel aan hun spelen - als schaatsenrijder, 'schavendijner', zooals de Vlamingen zeggen, had hij zijn weerga niet; - hij verdiepte

zich in hun gewetensconflicten, steunde hen, troostte hen, bemoedigde hen, was hun een leidsman naar goed en zuiver te leven. Als het noodig was, kon hij ook streng zijn; een goede opvoeder moet dat kunnen wezen. Toen Gezelle in 1857, dat is drie jaar na zijn eerste aanstelling, belast werd met het onderricht in klassieke en moderne talen en met dat in de dichtkunstaan een der hoogere klassen, toen pas kreeg de jonge priester ten volle gelegenheid, om zijn genialen aanleg als leeraar te ontplooien. Intuïtief brak hij met den overgeleverden sleurgang. Inplaats van zijn leerlingen tegen de een of andere taal, die zij moesten leeren, in te nemen door eindeloos stil te staan bij de grammaticale regels, begon hij, dadelijk na een korte inleiding, met

hen in die taal iets schoonste lezen, en dat voor hen te vertalen, zoodat hun belangstelling gewekt en hun lust tot weten geprikkeld werd. Hij voerde de vergelijkende taalstudie in en leerde den studenten het karakter eener bepaalde taal beter begrijpen, door het aan dat van andere talen te toetsen. Den meestbegaafden onder hen bereidde hij geestelijke feesten, zoowel door zijn dichterlijke interpretatie van Homeros en de grieksche tragici, als door zijn verklaringen van ‘taal en realia.’ In die lessen legde hij de ziel van oude woorden en verstarde dingen bloot: alles werd levend, alles kreeg zin; alles bewoog binnen een oneindig-diep, oneindiggrootsch verband. Ademloos zaten de jongens te luisteren, ademloos voelden

ze de verwantschap en den samenhang aller dingen in het universum voor hun begrip en hun gemoed opengaan.⁷⁾ Door hen op te wekken, hun krachten te beproeven aan 't maken van gedichtjes in 't vlaamsch, - somtijds in den vorm van brieven-op rijm, die zij hem in de vakanties schreven, - leerde hij hun, hun moedertaal als het voertuig hunner gedachten en gevoelens gebruiken, op veel inniger, levendiger en persoonlijker wijze, dan door het maken van opstellen over opgegeven onderwerpen mogelijk was. Bij dit alleskwam, geheel spontaan, de vertrouwelijketoon en de innigheid van omgang tusschen de jongens en hem zelf, die toen heelemaal buiten de traditioneele omgangsvormen tusschen leeraars en leerlingen

in een dergelijk opvoedingsinstituut vielen, en ook thans nog zeker meer uitzonderingen dan regel zullen zijn. Zij mochten vrij op zijn kamer komen, - de 'spelonk' noemden zij haar, omdat die kamer, zooals een hunner later in zijn schilderachtig vlaamsch getuigde - 'er uitzag als een prondelkot: alles lag er overhoop overeinde'. De kleinere jongensdoorsnuffelden zijn boeken omzgn. 'sanctjes' (bidprentjes), ze bekeken zijn beeldjes, wierpen zijn paperassen door elkaar, en nooit werd hij boos. De grooten kwamen tot hem met hun zwarigheden, zij stortten hun hart uit, overtuigd door hem begrepen te zullen worden, meegevoel en opbeuring te vinden. Hoe kort was het nog maar geleden, dat hij zelf een jongen en een jongeling was

geweest! Velen van hen hechtten zich aan hun jongen leeraar met een warme genegenheid, die bij sommigen tot innige vriendschap-voor-het leven werd. Wat hem zelf aangaat, verschillende verzen van zijn tweeden bundel⁸⁾, uit zijn verhouding tot zijn meest beminde leerlingen geboren, openbaren de innigheid van een geestelijk vaderschapbroederschap, waarin elke schakeering van menselijke teerheid haar plaats vindt, en elke doorglansd wordt van het verlangen de zielen zijner 'kinderen' te winnen voor Christus, dat is voor zuiverheid in denken en doen, voor offervaardige liefde jegens God en de mensen, voor heroïsche zelfvergetelheid. De hogere aspiraties der ziel wilde Gezelle in zijn leerlingen tot

leven brengen, en, natuurlijk, dat hoogste leven ook stellen in den dienst der Kerk, het instituut, dat hij zelf met zoo trouwe toewijding diende. Gezelle had vurig begeerd zending te worden, maar daartoe van zijn bisschop geen vergunning gekregen. Geen wonder, dat hij als leeraar poogde bij zijn leerlingen de roeping tot het zendelingen-ambt te wekken. En in velen daarvan heeft hij haar inderdaad gewekt.

Van een der allerschoonste gedichten, dat aan de ideale vriendschap tusschen Gezelle en Eugeen van Oyen zijn ontstaan dankt, n.l. 'Dien avond en die rooze', wil ik hier de eerste der twee strofen, waar het uit bestaat, overnemen.

'k Heb menig menig uur bij u -
gesleten en genoten.
En nooit en heeft een uur met u -
m'een enklen stond verdrotten.
'k Heb menig menig blom voor u -
gelezen en geschonken,
en, lijk een bie, met u, met u, -
er honing uit gedronken,
maar nooit een uur zoo lief met u, -
zoo lang zij duren kostte,
maar nooit een uur zoo droef om u -
wanneer ik scheiden moste,
als d'uur wanneer ik, dicht bij u, -
dien avond neergezeten,
u spreken hoorde en sprak tot u, -
wat onze zielen weten.
Noch nooit een blom zoo schoon, van u -
gezocht, geplukt, gelezen,

als die dien avond blonk op u
en mocht de mijne wezen!

In de wijze, waarop Gezelle zijn leeraarsambt te Roeselare vervulde, was, hoe geniaal zijn methode van onderwijs was, hoe nobel zijn bedoelingen als opvoeder waren, toch ook veel aanvechtbaars. Zijn heele hart en zijn heele geest legde hij in zijn paedagogische werkzaamheid, maar dat hart was nog vol onrust en die geest nog lang niet tot vollen wasdom uitgerijpt. Een baanbreker was hij zeker, - zeere looper zeggen de Vlamen - en een baanbreker moet oppassen, den groeten troep niet te ver vooruit te loopen. Dat begreep Gezelle niet. Zijn onderricht hield niet voldoende rekening met het algemeene leerplan

en de examen-eischen; zoo kon het haast niet anders, of hij moest in botsing komen met sommige zijner collega's. Ook vermochten lang niet alle jongens de geestelijke schatten te waardeeren, die hij hun bood. Waarschijnlijk paste de geniale leermeester zijn onderricht te weinig den doorsnee-student aan, die liefst de wetenschap als gesneden koek krijgt opgediend. En de doorsnee-studenten vormden te Roeselare, zooals overal, de meerderheid. Die meerderheid was hem, althans wat zijn onderwijs betreft, 'niet al te zeer genegen'.⁹⁾ En dan was daar het teere punt van zijn vertrouwelijken omgang met de jongens, van hun veelvuldige bezoeken op zijn kamer, op een seminarie in dien tijd een volkomen ongebrui-

kelijk iets. Sommigen van hen, de uitverkoornen, waren altijd te vinden in die spelonk, die 'krochte van samenzweerdere'. Daar tegenover stonden anderen, die nooit kwamen, omdat zij niet op Gezelle gesteld waren. Zij scholden hun mede-scholieren voor 'Speïsten' uit en noemden hen vleiers. Zoo vormden zich twee partijen in Gezelle's klas... Dit werd hem natuurlijk door zijn supérieuren kwalijk genomen. Hij kreeg hoe langer zoo meer zijn collega's tegen zich, zoo niet allen, dan toch velen. De spanning nam toe.

Toen zijn supérieuren oordeelden dat de maat vol was, grepen zij in. Zijn bisschop, die een hoogen dunk van Gezelle's talenten en gaven had, deed nog een poging, om hem voor Roeselare te

behouden. In '59 werd hem het onderwijs in de dichtkunst afgenomen, hij bleef echter leeraar in de vreemde talen.

Maar halve oplossingen falen in den regel het oogmerk te bereiken, waarmee zij genomen worden en Gezelle's geval was op dien regel geen uitzondering. De verandering, die in zijn positie gebracht was, schonk zijn nijders geen voldoening, noch ontwapende zij zijn vijanden. Er was iets in zijn wezen, in zijn houding en misschien nog 't meest in zijn zwijgzaamheid, dat 't moeilijk maakte, om zijn meerwaardigheid niet, bewust of onbewust, te ondergaan. En juist dat vergaven de menschen hem niet, vooral niet zoolang hij jong was.

In den zomer van 1860 werd Gezelle

benoemd tot leeraar in de wijsbegeerte aan het engelsch seminarie te Brugge, waar toen een talrijke kolonie van katholieke Engelschen gevestigd was.

De verandering in zijn werkkring, die Gezelle 't jaar te voren, met het onderwijs in de letterkunde ook de mogelijkheid had ontnomen, zijn jongens naar zijn eigen idealen op te leiden tot Christen-Vlamingen, - die verandering had zijn hart diep gewond. Het eerste oogenblik was 't geweest, of alles, zijn geluk, zijn toekomstverwachtingen, zijn vertrouwen in zich zelve ineenstortten.¹⁰⁾ En nu trof hem, zoo spoedig daarna, deze tweede slag: het verlies van zijn werkkring in het geliefde Roeselare. Wel trokken de engelsche jongens die daar waren met hem mee

om voortaan te Brugge tot een afzonderlijk college te worden vereenigd; aan hen zou hij ook verder zijn liefdevolle zorgen mogen wijden, maar toch, hij had het gevoel uitgebannen en uitgestooten te zijn. Echter, hij was jong - amper dertig - hij moest aanpakken, hij had zijn sterk geloof in een Hoogste Goed, aan wiens leiding de mensch zich willig moet onderwerpen en, althans nog op het oogenblik, dat de slag hem trof, zijn dichtkunst, als middel tot uitstorting van datgene, wat zijn gemoed prangde en kwelde. Zoo kwam hij dan den slag toch weer te boven. Vol vuur stortte hij zich in zijn nieuwen arbeid van het kollege-geven in de christelijke wijsbegeerte en de letteren aan studenten, die bestemd waren, later

priester te worden in hun geboorteland. Hij vatte zijn nieuwe taak even zelfstandig en grondig op, als hij het de vroegere gedaan had, zoekend en vorschend in de geschiedenis van het oude katholieke Engeland naar alles, wat het met het oude Vlaanderen gemeen had en in die van het moderne Engeland elk spoor van oud-katholiek volksleven aan het licht brengend.

Vijf jaar lang bleef Gezelle onderrektor aan het engelsche seminarie; toen werd hij tot onderpastoor van de St. Walburga-parochie te Brugge benoemd. Zoo kwam hij weer in de gewone rangen van den klerus. Met zijn benoeming tot onderpastoor begint voor hem een nieuw gebied van werkzaamheid, en tevens een levenstijdperk, dat na allerlei

veel-belovend begin, toch weer op veel teleurstelling en schijnbare mislukking uitloopt. Er bestond in die jaren nog bijna geen vlaamsche lectuur van de soort, zooals Gezelle ze voor zijn volk verlangde: geloovig zonder zoetelijkheid, stichtelijk zonder saaiheid, ontwikkelend en geestverruimend zonder rationalisme, poëtisch zonder romantiekerige onwaarachtigheid. Om in dit gebrek te voorzien, besloot hij zelf een weekblad uit te geven, waarin hij de volksopvoeding ter hand zou nemen en voor zijn idealen van een mannelijk, ernstig, zelfbewust vlaamsch Christenvolk werken; - dat is een volk, bewust op- en verder groeiend uit den wortel van eigen verleden, eigen nationale kultuur.

Voor zijn weekblad - de titel 'Rond den Heerd' maakt duidelijk dat Gezelle het zich dacht als een echt familieblad - heeft deze vurige apostel eener nationaal-katholieke kultuur gewerkt en gezwoged met dezelfde toewijding, dezelfde algeheele overgave, als die waarmee hij, tien jaar daarvóór, in de 'dichterklasse' te Roeselare geleeraard had. Hij was de 'hoofd-opsteller' van het blad, zooals de Vlamingen zeggen: hij leverde het grootste deel van den inhoud, die uit wekelijksche beschouwingen over de liturgie en de heiligen (en naar aanleiding daarvan weer uit alle mogelijke historische en kerkelijke herinneringen), verder uit verhalen, gedichten, beschrijvingen van dieren en planten, levensbeschrijvingen, opstellen

over taal en kunst, en wat niet al meer, bestond. Zeker waren er ook anderen dan Gezelle, die in 'Rond den Heerd' schreven: uit leerlingen, vrienden en medestrijders voor het goede recht eener vlaamsch-katholieke kultuur kweekte hij een flinken kring medewerkers. Maar zijn geest was 't die het blad bezielde, daaraan éénheid gaf en de verschillende bijdragen verbond tot een samenhangend geheel. En toen zijn engelsche medeuitgever, James Weale, in '67 als zoodanig aftrad, kreeg Gezelle, met de geheele verantwoordelijkheid voor de redactie, ook die voor 't stoffelijk bestuur alléén te dragen.

Geen wonder, dat die last op den duur zijn schouders te zwaar viel. Behalve zijn werk voor *Rond den Heerd*, had hij

immers zijn plichten als zielverzorger waar te nemen: preeken, den catechismus leeren, de biecht afnemen, de zieke leden zijner parochie bezoeken, enz. Gezelle vervulde zijn plichten als priester niet slechts met stipte nauwgezetheid, hij legde ook in dit werk, zooals in alles wat hij deed, zijn heele ziel en zijn heele hart. Daarbij kwam, dat hij allesbehalve practisch aangelegd was: de natuur had hem bestemd om kunstenaar en geleerde, om opvoeder en bezieler te zijn, maar organiseeren en beheeren was niet zijn sterkste kant. Ten slotte liep het met het beheer van *Rond den Heerd* dan ook spaak: het blad verslond meer geld dan het opbracht: het had geen advertenties en werd in ten hoogste 1000 exemplaren gedrukt. De schuld werd al grooter,

Gezelle geraakte in moeilijkheden, hij ging tobben, zijn gezondheid leed onder den overmatigen arbeidslast dien hij jaar in jaar uit torste. Bij dit alleskwamen nog huiselijke moeilijkheden: een ontrouwe dienstbode, die op zijn naam rechts en links geld leende, maakte, dat hij te Brugge meer over de tong ging, dan voor een geestelijke past. Zoo zat hij dan weer scheef in 't zaal: ten slotte gaven zijn zenuwen 't op; hij zat te diep in de moeilijkheden gedoken, om uit eigen kracht los te kunnen komen. Ten tweede male moesten zijn meerderen ingrijpen: zij verboden hem, zich langer met *Rond den Heerd* te bemoeien. Ziek en uitgeput, verliet hij in den zomer van 1872 Brugge, en zocht een toevlucht bij een zijner vrienden, die deken was

te Kortrijk. Deze wist gedaan te krijgen, dat Gezelle tot onderpastoor van een der parochieën in de stad werd benoemd. Hij behoefde daar geen eigen huishouding te voeren, maar woonde in een weeshuis, waar hij aan de tafel van de regenten at.

Wel niet gebroken, maar toch zwaar gebutst en gekneusd, kwam Gezelle te Kortrijk. Het leek hem - al was 't niet zoo - of alles wat hij gepoogd had tot stand te brengen, mislukt was, als water door zijn vingers heengeloopen, afgebrokkeld als aarde onder zijn voeten. Zijn gemoed was opnieuw gewond, anders, maar niet minder pijnlijk, dan toen hij twaalf jaar daarvóór Roeselare had moeten verlaten. Maar niet, zoals toen, vermocht hij zijn gemoed

van smart en tweespalt te reinigen door zijn gevoelens uit te storten in verzen. De bronnen der poëzielekenin hem verdroogd en verzand. Al die jaren te Brugge had hij haast geen gedichten geschreven, en ook in de eerste jaren te Kortrijk vloeiden enkel gelegenheidsverzen uit zijn pen. Gelukkig dat hij daar de geestelijke plichten weervond, waarvan de uitoefening ook de diepere krachten van zijn gemoed bevredigde. Immers hij vatte ze op als het dienen van God door het dienen der menschen, en in de eerste plaats het dienen van arme, kranke, door 't leven geslagene of door 't lot uit hun voegen gerukte menschen. Ook vond hij te Kortrijk voorwerpen te over, om zijn oudheidkundige liefhebberijen aan bot te vieren; onder

meer schreef hij in de eerste jaren van zijn verblijf aldaar de geschiedenis der Kortrijksche armkamer. In trouwe plichts vervulling, in deemoedig aanvaarden van wat zijn superieuren hem beschikten, in liefde voor de menschen en voor den diepsten Grondaller dingen zocht hij genezing, en de genezing kwam, al kwam zij langzaam. In een bewerking van een Maria-liedje, een paar jaar na zijn overplaatsing geschreven, en voor een kerkelijk feest te Kortrijk bestemd, kon hij al zeggen:

‘Ik voel als dat mijn tong herleeft,
en dat mijn hart weer blijdschap heeft’.

Met zijn biograaf Walgrave vatten wij die uiting op als een bewijs, dat de ergste duisternis toen voor hem voorbij

was, het diepste leed geleden. Van dien tijd af gaat zijn leven weer in opgaande lijn, tot hij, tusschen zijn 55ste en 60ste jaar, de hoogvlakte bereikt van den verdiepten vrede-des-gemoeds, waarin de heerlijkste bloemen zijner poëzie zullen ontspruiten.

Allengs bleek ook, dat hij niet gezaaid had op steenige gronden. Veel van het gezaaide ontkiemde; steeds talrijker werden zij, die, door zijn stem gewekt, voor dezelfde idealen van vlaamsche taal en vlaamsche katholieke kultuur ten strijde togen, al liepen hun wegen met altijd evenwijdig aan de zijnen. De vlaamsche studentenbeweging komt in die jaren op nieuwe organen verschijnen, wier uitgevers hem om medewerking vragen; nieuwe genootschappen

worden opgericht, die hem om een of andere voordracht verzoeken. Alom in Vlaanderen begint geestelijk leven te ontbloeien, en haast al dit leven houdt verband met zijn eigen arbeid; van haast dit alles is hij de voedsterbron. Zelf groeit hij nog, aldoor; aldoorslaat hij zijn wieken wijder uit, steeds zoekt hij langs nieuwe wegen, met nieuwe middelen te werken voor zijn ideaal: het knopen van menigvuldige en sterke banden tusschen de vlaamsch-christelijke kultuur van vroeger eeuwen en het vlaamsche volk van zijn eigen tijd - het verjongen en vernieuwen van dat volk, door daarin 't beste, 't meest waardevolle dier kultuur te doen overgaan. Zoo werkt hij met alle macht, om den volkszang te doen herleven, en tevens,

om het volk, de gemeente, mede te doen zingen in de latijnsche liturgie. Hij vraagt aan de kerkelijke overheid, om bij den dienst den Gregoriaanschen zang weer in te voeren; hij verzoekt haar ook, om na de diensten ‘vlaamsche gezangen in te richten, die de plaats innemen der wereldsche liedjes, die de ondergang van het volk en zijn zeden zijn’. En het duurt niet lang, of aan beide verzoeken wordt in toenemende mate voldaan. Hij richt een nieuw tijdschriftje op: *Loquela*, voor taalonderzoek en taalvorsching, dat is, zooals Gezelle het opvat, voor de studie dier uitingen van de volksziel, waarin zij door de eeuwen heen, ondanks alle verdrukking en dwingelandij, haar wezen had geöpenbaard.

In 1889 kreeg Gezelle voor het eerst een kerkelijke positie, die hem veel tijd liet voor dichterlijke werkzaamheid. 'Beata solitudo' - zalige eenzaamheid - riep de vriend, die hem de 'sinécure' van bestuurder eener fransche kloostergemeente te Kortrijk bezorgd had, hem bij wijze van gelukwensch toe, toen de benoeming afkwam. En voor den dichter wàs de betrekkelijke eenzaamheid, waaraan hij zich sindsdien met een gerust geweten mocht overgeven, waarlijk zaligheid. Immers die eenzaamheid bevrijdde hem van de verplichting, een groot deel van zijn aandacht aan kleine beslommeringen te moeten wijden; zij veroorloofde hem, de beschouwende neigingen te volgen, die in den loop der jaren àl sterker in hem

werden en de daadkrachtige al meer terugdrongen. Zijn ziel was gerijpt in beproevingen en smarten, zijn kunstenaarschap in voortdurenden arbeid aan de taal, het voertuig van den dichter, tot al rijker ontwikkeling gekomen, zijn dichterlijke visie was al vaster geworden, zijn vermogen, elk stoffelijk ding, elke aardsche handeling, op te vatten als symbool van het onstoffelijke en boven-aardsche, voortdurend gegroeid. Elk oogenblik dat hij doorleefde, was nu een stijgen geworden, langs de trappen der zichtbare wereld heen, naar de onzichtbare wereld-des-geestes. De maanden verliepen voor hem, hetzij in 't meeleven met de elkaar opvolgende fasen in den kringloop der natuur; in 't genieten van de ontwakende aarde,

de bloemenpracht dervlaamsche weien, het rijp worden der veldvruchten, in 't genieten van de koestering en laaïng der zon vooral - de zon die al meer, almeer Gezelle's groote liefde kreeg, de hoofdbron van verkwikking werd voor zijn zinnen, en voor zijn geest het symbool bij uitnemendheid van Gods oneindige heerlijkheid; - of in meetreuren om het verkwijnen en versterven der natuur, 't meelijden met de aarde en al haar schepsels van donkerte en koude, van den ondergang van kleuren en zomergeuren, tot met 't eerste lentelicht, de eerste bleeke zonnestraal, 't eerste geritsel in de struiken, met de lengende dagen en 't ontluiken der lentebloemen zijn hart weer opveerde in zijn borst. Zoo verliepen de maanden voor hem

in 't haast voortdurend met alle zintuigen opslorpen van natuur-indrukken en in zaligbeschouwende rust der ziel. Zij verliepen en werden jaren, en zooals de golven, terug-deinend, op het strand een rijke verscheidenheid achterlaten van schoone en kostelijke dingen: dichtgekroesde wieren, bonte, kleurige, rondgeslepen steentjes, wonderlijk fijne parelmoeren schelpjes, zoo lieten de maanden en de jaren, die Gezelle schouwenden peinzend doorleefde, een rijken oogst na van prachtige lyriek, vol ingetogen, gepuurde ontroering en vol diepen zin.

Hij had in Kortrijk nu zoo diepe wortels geslagen, dat hij niet anders begeerde dan er te blijven tot aan zijn dood. Maar zijn meerderen beslisten an-

ders: op zijn 69ste jaar werd hij teruggeroepen naar Brugge. De bisschop had hem benoemd tot bestuurder der zoogenaamde 'Engelsche dames', een vrouwenklooster aldaar, dat gesticht was in den tijd der vervolgingen van de katholieken in Engeland onder Hendrik de VIIIe en Elisabeth. Zijn vrienden verheugden zich om de gunst, die de bisschop hem hiermee bewees, immers de bestierder der 'engelsche dames' verkreegtevensde waardigheid van kanunnik. Gezelle zelf echter voelde, dat hij te oud was om nog verplant te kunnen worden. De dood van zijn lieve lingsbroeder, niet lang te voren, had hem diep getroffen; van dien tijd af begon in hem een proces van onthechting van 't aardeleven, van ontknooping

der banden die hem daar nog aan hechtten, dat hem rijp en rijper maakte voor den dood. De ontworteling, die het weggaan uit Kortrijk voor hem beteekende, verhaastte weliswaar dit proces, maar het zou zich ook zonder haar voltrokken hebben. De dichter overleefde zijn verhuizing naar Brugge slechts enkele maanden: den 27 en November 1899 stierf hij. Heel het volk van Vlaanderer deed hem uitgeleide.

Thans, nu wij Gezelle's levensgang in groote trekken hebben uitgebeeld, vermogen wij ook te begrijpen, welk een kracht ten goede zijn nauweverbintenis met de kerk voor den dichteris geweest. Haar beschuttende wallen beschermden den schuchtere tegen het luide rumoer en de booze vijandigheden der

wereld. Haar tucht temperde de tweespalt in zijn gemoed en behoedde hem voor al te groote eenzelvigheid. In haar vast verband leerde hij zijn ongeduldigvooruitschietenden geest bedwingen en zijn individueele strevingen beteugelen. En al heeft hij óók, volgens zijn katholieken biograaf Walgrave, te Roeselare noch te Brugge het geluk gehad, geleid te worden door oversten, die zijn aanleg ten volle begrepen, zoo trok hij toch in de krisistijden van zijn leven profijt van de opvoedkundige ervaring, die de kerk door de eeuwen heen heeft opgehoopt. Tweemaal botsten zijn onduld, zijn vurig streven, om nieuwe banen te vinden, tegen den langzamen maatgang der bewegende werkelijkheid; tweemaal leek hij te pletter te zullen

loopen tegen een muur van vijandige omstandigheden. Beide malen greep de kerk in: haar hand verwijderde hem uit een omgeving, waarin hij vastgelopen was en deed hem elders herbeginnen. Hij leed pijn, zeker; hij werd bedroefd, maar ook in den zin van gelouterd; hij behoefde zich niet met schade en schande los te wringen, niet zèlf te beslissen, zelf te kiezen in een staat-desgemoeds, waarin de mensch niet rustig te kiezen vermag. De machtige instelling, waarbinnen hij een nederige functie uitoefende, en aan welker bevelen hij zich ootmoedig onderwierp, koos voor hem. Welk een groote verlichting van den, Gezelle toch reeds zwaar vallenden, levenslast, betekende voor hem de beperking van eigen verant-

woordelijkheid door een gezag, dat in zijn oogen met een glans van goddelijke wijsheid en schoonheid omgeven was! Zeker, ik weet het: ons eigen maatschappelijk-geestelijk ideaal is anders gericht dan dat der katholieke kerk; het is gericht op het mondig-worden van elken mensch en van de geheele menschheid. En ook dan, wanneer wij droomen van de toekomstige samenleving, waarin het hoogste geluk voor de eenlingen gelegen zal zijn in het besef, onderdeelen te zijn van het algemeene verband, dat hen allen omsluit, ook dan stellen wij ons dit verband toch altijd voor als een democratische gemeenschap, waarin de leden zelf degenen zullen kiezen, die zij roepen tot de leiding en daarmee zelf in laatste

instantie de dragers zullen zijn van alle maatschappelijk gezag.... Voorzeker: zoo stellen wij ons voor, dat het in een socialistische samenleving zal wezen. Om dit maatschappelijk ideaal mogelijk te maken, werken wij. Maar zoover zijn wij nog niet en in de huidige maatschappij is het voor den kunstenaar uiterst moeilijk, uit eigen kracht mondig te worden, in zich zelven den breidel te vinden voor zijn driften, zijn hartstochten een toom aan te leggen; zijn leven en zijn kunst, tusschen vele klippen door, in de goede richting te sturen. Hoevele begaafden zijn reddeloos te gronde gegaan, doordat zij dit alles niet vermochten! Hoevele anderen hebben wanhopig gezwalkt, werden door de levensstormen gebutst en geslagen.

Wanneer wij terugzien op de zoogenaamde 'beweging van tachtig', in Nederland, op de hoge aspiraties waarmee haar voormannen het gebied der schoone letteren betraden, op de geniale gaven van velen hunner, - en we denken dan aan den snellen neergang, haast onmiddellijk den stouten opgang volgend, aan de verdolingen en omzwervingen ook der sterksten en gaafsten, aan de ontzaggelijke inspanning die het dezen kostte, hun ziel en haar krachten uit den maalstroom te redden, en ten slotte aan de droevige verarming, verstarring, verontgeestelijking en ontluistering, die zoo veler lot is geworden, - dan moeten wij wel erkennen, dat de veilige omslotenheid der geestelijke wereld, waarin Gezelle's leven zich

afspeelde, voor den vader der moderne vlaamsche dichtkunst een zegen geweest is.

Eindnoten:

- 7) Men zie over de bezielende werking van Gezelle'S lessen de getuigenissen van zijne leerlingen, o.a. Gustaaf en Hugo Verriest, Karel Callebert, Jan Callewaert, R. Willaert, E. van Doorne, op blz. 96/98, en 135/138 van Walgrave'S biografie.
- 8) Gedichten, gezangen en gebeden. Men leze: 'G'hebt dan ook dat bitter water' - 'Brief' - 'Hoe vaart gij' - 'Ik misse U' - 'To a friend' - 'Een bonke keerzen (handvol kersen) kind'.
- 9) Aldus getuigt Robrecht Willaert, die Gezelle vereerde en liefhad. Zie *Walgrave I*, blz. 207.
- 10) Hiervan getuigt o.a. het weemoedige gedichtje dat begint: 'Kom mijn rozenkrans - het is mij al ontvlogen waaraan ik troost weleer - en laafnis vragen dorst', dat in zijn eenvoud de stemming van echt verdriet en oprechte berusting zoo treffend verklankt.

III. *Wezen en schoonheid van Gezelle's poëzie.*

HET zou leerzaam zijn, een vergelijking te maken tusschen de literaire 'beweging van '80' in Noord-Nederland en die, waartoe Gezelle bijna twintig jaar daarvóór het sein gaf, waar hij veertig jaar lang op verschillende wijzen voor werkte, en waar de huidige Vlaamsche letterkunde, althans de lyriek, voor een groot deel uit voortgekomen is.

Beide bewegingen wilden vernieuwing van de poëzie, beider dragers beseften, dat de oude taalvormen, de oude beeldspraak, de oude rythmen versleten waren, anders gezegd: dat de ziel daaruit geweken was. De wegen echter, waar-

langs beide bewegingen die vernieuwing zochten, waren uitermate verschillend. Uit de geheele wereld- en levensbeschouwing der 'Nieuwe Gidsers' volgde, dat zij zich enkel bekommerden om de taal en de woordkunst. Zij vroegen niet naar het verband tusschen kunst en samenleving; zij waren zoowel door en door individualistisch, als door en door onsociaal. Zij hadden geen andere dan op zich zelf staande artistieke idealen, geen hooger maatstaf, waaraan zij de waarde hunner kunstscheppingen konden toetsen, dan eenen, zeer willekeurigen en onvasten, aesthetischen waardemeter. In dwaze zelfoverschatting meenden zij, dat hun verzen en hun proza het belangrijkste verschijnsel van hun tijd waren en dat

zij aanspraak konden maken op de hoogste waardeering van hun tijdgenooten. Zij maakten van de kunst een afgod, omdat zij geen *ware*goden kenden, - dat wil zeggen geen religieuze en sociale idealen, - zij eischten voor zichzelf, als zijnde haar priesters, bewondering en vereering, en zij verachtten de 'domme menigte', met andere woorden, zij verachtten allen, die niet in staat waren, hun artistieke scheppingen onmiddellijk te waardeeren. Zoo groeven zij een kloof tusschen poëzie en volk, zooals zij vóór hen in die mate nimmer bestaan had.¹¹⁾

De weg van Gezelle was een geheel andere. Ook hij ging uit van de taal; maar de taal was voor hem een kultuurverschijnsel tusschen andere kultuur-

verschijnselen, het voornaamste voertuig, waarvan het *volk* zich bediende, om zijn wezen uit te drukken, zijn ziel te openbaren. En tevens was de taal een kracht, die meehielp dat wezen te vormen, te verdiepen, te verzuiveren en te verfijnen. Haar vormen moesten geheiligd zijn en die heiliging gewerd hun van uit het godsdienstig leven. Door dat leven, door het geloof, kregen voor Gezelle alle verschijnselen van natuur-en menschenleven een hooger zinn; allen waren zij in een ontzaggelijk en heerlijk verband opgenomen, - heerlijk omdat de Hoogste Macht, die dit verband bezielde, liefde was. Alle aardsche liefde was van die meer dan aardsche afspiegeling en uitstraling, zooals de levenwekkende kracht der zon, haar

weldadige werking op alle schepselen, de afspiegeling in de zichtbare wereld was van de onzichtbare krachtbron, die heel het geestelijk leven voedde.

Heel Gezelle's denken en voelen bewoog tusschen deze beide polen: God en het volk. Hij dacht en voelde door en door religieus en tevens door en door sociaal. En tevens zag en gevoelde hij de dingen, vooral op lateren leeftijd, niet in hun nuchtere, alledaagsche waarde, maar in de oneindig verdiepte en vertakte waarde van hun symbolisch zijn. Zijn poëzie is volksch, religieus en symbolisch. Die poëzie ontstaat uit een geesteshouding van broederlijk meegevoel met al wat leeft, evengoed van bewondering, vereering en aanbidding voor de bron van alle leven.

Geen dwaze overschatting van eigen kunnen en eigen persoon, noch kinderachtige ijdelheid of zotte hoogmoed, zijn met deze geesteshouding vereenigbaar. Gezelle's poëzie is volksch, democratisch en sociaal, maar zij is dit alles niet op de wijze van het fransche naturalisme, dat alle levensverschijnselen, naar het voorbeeld der wetenschap, gelijkwaardig achtte. Zij is volksch, omdat het gevoel van den dichter in de eerste plaats uitgaat naar de kleinen, de nederigen, de zwoegende en dervende massa's. Hij heeft die massa's lief, hij voelt zich aan hen verwant, hij is vervuld met eerbied voor hun geduld, hun doorzetting, hun stille toewijding, die zich zelve niet bewust is. Wij zouden zijn poëzie ook evangelisch kunnen

noemen. Nergens in Gezelle's werk vinden we een verheerlijking van rijkdom en weelde, van pronk en pracht, van grootburgerlijke genotzucht en hang tot praal en statie. Maar wèl vinden wij daarin de verheerlijking van de franciskaansche armoede¹²⁾. En op tal van bladzijden heeft Gezelle uiting gegeven aan zijn hoge waardeering voor den handenarbeid van den boer, den ambachtsman, den visscher, den zeeman. Enkele voorbeelden mogen hier van getuigen.

Voor den Kortrijkschen timmerman Leo van Robays, vervaardigde Gezelle het volgende doodsgedichtje:

Aan u voorwaar had menig man
Zijn laatste kleed te danken:

het bruiloftskleed der dooden, van
eilaas, vier arme planken.
Dat wist ge, en uw voorzichtigheid
sprak, wakend lang voor dezen:
‘O Hout, misschien, door mij bereid,
zult ge mijn grafhout wezen’.
Gelukkig die met 't scherpe in d'hand
geslaafd hebt zooveel jaren
aan 't vaartuig dat in 't Vaderland
u vrij zal helpen varen’.

En den wagenmaker Scherpenzeel deed hij als volgt uitgeleide:

‘Hoe menig boom heeft zijne hand
gekort, gezaagd in Vlaanderland,
en nu ligt hij, een boom gelijk,
in berd gekleed, op 't aarderijk!
Hoe menig wiel, hoe menig rad,

van hem zijn rechte rondheid had,
die 't hebben moest om voort te gaan:
het wiel rolt nog, de man bleef staan.
Hoe menig stoot, hoe menig slag
en gaf hij niet bij nacht en dag,
de neerstige, onvermoeide man,
die nu geen hand meer roeren kan.
Hij wist het wel, en wakker zocht
hij God alleen in 't geen hij wrocht.
Zoo werkend heeft hij lang gestaan,
zoo stervend heeft hij loon ontvaan.'

Dergelijke gedichtjes zijn, al behooren ze niet tot Gezelle's hoogste uitingen, toch uiterst kenschetsend voor zijn poëzie als een geheel. Zij danken hun ontstaan niet aan bijzondere inspiratie, maar aan een aanleiding van de buitenwereld, een opdracht, en zij bewegen

zich op de middelbare toonhoogte van 's dichters voelen en denken de hoogte waarop zijn poëzie zich haast voortdurend handhaaft. Doorwrocht van vorm en zinrijk is zij zoo goed als altijd. Wat ons in de hierboven aangehaalde gedichtjes, - en in vele andere van dezelfde soort - bijzonder treft, is de wijze, waarop de gewone dagelijksche arbeid in verband wordt gezien en gebracht met de hoogere en hoogste dingen, met God en het geloof in een eeuwig leven. Daarin ligt iets sterk middeleeuwsch, en dat is geen toeval. Immers, juist deze aansluiting bij den ondergrond der geheele middeleeuwsche kultuur was het, die Gezelle inzonderheid voor zijn volk terug wilde winnen. Willen we het gevoel dat hem vervulde,

on-middeleeuwsch, moderner dan hij dit zelf deed, uitdrukken, zóó, dat het door velen onmiddellijk begrepen kan worden, dan noemen we het besef, dat hij in zijn verzen op talloze wijzen poogt uit te drukken, *het besef van de Eenheid des Levens*, en van het mysterie, dat zich in al 't levende openbaart.

In deze beide gedichtjes komt nog een andere essentieele kant van Gezelle's geestelijk leven tot uiting, die hem met de middeleeuwen verbindt, en wel zijn *symbolisch* denken en voelen, waarover ik hiervóór al iets gezegd heb. Zooals voor den middeleeuwer, zoo wezen ook voor Gezelle de gewoonste en nederigste dingen naar de hoogste en heerlijkste; in het stoffelijk ding werd de geestelijke wereld den mensch geopenbaard.

Het lagere kòn het hogere beteekenen, doordat het iets van dat hogere op zijn eigen wijze en naar zijn eigen geaardheid uitdrukte. Wanneer Gezelle met zijn studenten het middeleeuwsche symbolisme behandelde, dan liet hij hun zien, hoe de volksverbeelding uit de natuurlijke hoedanigheden van planten en dieren, van hemel en aarde, van alles wat bestond, beelden vol zin gemaakt had. Vele daarvan waren vast gelegd in de taal, in woorden en uitdrukkingen, die een overdrachtelijke beteekenis hadden gekregen. Niet enkel de dichter, maar elk mensch met een levende ziel bezat - al was het dan in minder sterke mate - het vermogen om nieuwe beelden te maken, dat is om van de ontelbare betrekkingen, die tusschen de dingen

bestaan, er weer nieuwe aan het licht te brengen. Immers, in elken mensch lag de kiem van het scheppend vermogen, dat het wezen was van den goddelijken geest.

Gezelle was een geboren lyricus; zijn gedichten zijn allereerst en allermeeft uitbeeldingen van zijn gemoedsleven; vaak onmiddellijke uitstroomingen en uitstortingen-des-gevoels in de verzen, die hij tot omstreeks zijn dertigste jaar schreef; meer bespiegelend van toon en indirekt in de lateren, waarvan de meesten na zijn vijftigste jaar dateeren. Wij weten immers, dat hij tusschen 1860 en 1880, - met uitzondering van de talrijke gelegenheidsverzen, die hem vaak werden afgesmeekt, - zeer weinig poëzie heeft voortgebracht. Maar in

alle uitstortingen van zijn innerlijk leven, hoe verschillend ook, gebruikt hij de natuur-dingen en 't natuur-gebeuren als middelen, om eigen innerlijk gebeuren uit te beelden. Hij zelf is het 'ranke riet'¹³⁾ dat ruischt en zucht, wanneer 't 'wabberend windje' 't in beweging brengt. Hij ziet in dat riet een beeld van zijn diepste ziel, die, staande aan de oevers van den wereldstroom, zucht en klaagt, wanneer zij heen en weer wordt geschud door de rukwinden des levens.

In 'Aan de Leeuwerke in de lucht' is de omhoog-stijgende vogel het symbool van de opwaartsche drift, die des dichters ziel hemelwaarts voert. Een andermaal is het grauwgevlerkte vogeltje, welks jubelzang Gezelle vertroost

wanneer hij neer zit in 't 'droevig tranendal' zijner melankolie, voor hem het beeld eener blijdere toekomst. Ook hij zal eens, uit het graf zijner droefheid verlost, jubelend omhoog wieden.

'Dan verrijs ik, luchtleeuwerke,
zette ik zeil en vaar getroost
naar de hoogten, daar gij schouwend
eert den daagraad en den oost.'

'Naar de streken, die wijzende
is uw' vlerke en uw geschal,
en van waar ik, vrij en veilig,
niet meer niet meer neer en zal'!¹⁴⁾

De bloemen - in hoevele gedichten heeft Gezelle hun zuivere schoonheid bezongen
- zijn voor hem 't symbool van alle menselijke goedheid en lief-

lijkheid, die door de boozen onbarmhartig terneergetreden wordt. Maar ook zijn zij een symbool van de goddelijke schoonheid zelve, de ‘oor(oer)schoonheid’, aan alle aardsche schoonheid ten grond liggend, ‘t ‘oorbegin’, in elk uiterste aanwezig, de ‘eerstigheid Gods’, die te aanschouwen en te bevroeden voor den dichter de hoogste troost en de diepste vreugde is.¹⁵⁾ Wanneer hij de wiedsters ziet zwoegen, op hun knieën voortkruipend, vol ongeduldig verlangen, dat de vesperklok het sein zal geven van het einde van den langen arbeidsdag, dan rijst het beeld voor hem op van het geestelijk onkruid: de boosheid en het kwaad, wassend en wassend in de harten der menschen. In prachtige strofen verkondigt hij zijn

geloof aan een dag des oordeels, wanneer God het goede kruid en 't schadelijke onkruid van elkaar scheiden zal. En hij eindigt:

Dan, wiedsters op het stik,
 vertroost u en blijft hopen;
betrouwt, het kwade kruid
 aan 't weren: toch wel eens
komt zegen uit Gods hand
 en u in 't hert gedropen
en wisselt in triomf
 de droefheid uws geweens.

Dan zal 't triomfe zijn
 dan zal 't triomfe blijven,
als God wilt, en als die
 Hem tegenwilt eens ziet

dat niets weerstaan en kan
aan God, van al 't bedrijven
des menschen, die daar is
bij God als waar hij niet.^{'16)}

Gezelle voelde niet enkel met bijzondere kracht den samenhang en de eeuwige saamhoorigheid van alle dingen; ook de eeuwige wet, die alle leven ten dood voert en uit den dood nieuw leven doet oprijzen, beleefde hij bij oogenblikken met eene aan extase grenzende intensiteit. Een dergelijke beleving vinden wij uitgebeeld in zijn gedicht. 'O Hemelmondig Manna.' Het uitgangspunt daarvan vormt de gedachte hoe alle voedsel, dat den menschelijken hongerstilt, eerst 'den dood gesmaakt' heeft, door 'het wreede mes, of de al zoo wreede ha-

mersmete' afgemaakt. In den mensch wordt het doode weder levend: 't vat een lijf weer aan; en zonder u, o dood, geen aderdans en dede er meer mijn herte slaan'. En dan rijst voor den dichter het beeld op van den gekruisigden Christus: ook deze heeft den dood gekend, eer zijn wezen zelf het avondmaal kon worden, dat alleen der zielen honger verzadigt. En zoo eindigt het gedicht met de grootsche vereenzelviging der Godheid, die, als 'een graan geslagen voor den vlegel leit', met het koren, dat tot brood vermalen en verbakken wordt, 'O God, die als een edel' terwe, malsch gemalen, gingt, den oven in, aan 't kruis; en, 't brood gelijk van verwe, daar gebraden hingt:

O Hemelmondig Manna, krachtig-mannenvoedsel, geeft mij sterkte om eens te gaan, gestorven, God almachtig, daar gij eeuwig leeft.¹⁷⁾

Zoo ziet Gezelle in de natuurdingen en in het natuurgebeuren zoowel beelden van eigen zieleleven, als symbolen, verschijningsvormen der Godheid. En zoo is de saamhoorigheid, die hij tusschen de dingen beseft te zijn, voor hem gefundeerd in hun aller vermogen, iets van het wezen der Godheid te verraden, uit te spreken en te openbaren. Het nietigst gewas, het kleinste kruid deed dit voor Gezelle; daarom kon hij zingen:

‘Mij spreekt de blomme een tale
mij is het kruid beleefd.’

De heerlijkste openbaringen Gods echter waren voor den dichter - en zij werden dit àl meer voor hem - de hemellichamen: de stralende zon en de fonkelende sterren. Het intense verlangen waarmee de oude priester elken winter opnieuw naar de zon hunkerde - desombere, kille atmosfeer, lange maanden achtereen, van het nevelachtig Vlaanderen deed hem vaak verdoofd en verslagen neerzitten, tot voorjaar, blauwe lucht en zongestraal zijn levensgeesten weer opwekten -, dat verlangen was natuurlijk niet vreemd aan de grenzenlooze liefde, die hij der zonne toedroeg. Men zou geneigd zijn, Gezelle een 'zonne-aanbidder' te noemen, ware het niet dat de echte en diepe christelijke vroomheid, waar zijn leven en zijn wer-

ken van getuigen, dit verbood. De zon was voor hem nooit *enkel* de ‘altijd nieuwe bronne van levenskracht, maar tevens ‘de zienlijke afgezant van dezen die ‘t al beveelt,¹⁸⁾ het ‘Heerlijk handgedaad van hoogst eerweerde handen.¹⁹⁾

Dat de sterrehemel voor Gezelle getuigde van de almacht en alom-tegenwoordigheid Gods, het kan niemand, die den dichter begrijpt, verwonderen. Maar toch komt in een der schoonste hymnen, die hij aan 't sterrenheir heeft gewijd, een ander gevoel èven krachtig tot uiting: dat namelijk van de algemeene verbondenheid, de saamhoorigheid aller wezens, die door hun te samen zijn Gods roem verkondigen. Een besef van universeele wezens-eenheid, van

de eenheid en heerlijkheid van alle leven, doorstroomt hem, en hij beeldt dit gevoel uit in strofen, die tot de schoonste ‘Wij-Zangen’ der moderne dichtkunst behooren.

‘Wij - ik en gij - belijden,
wij, door alle tijden,
wij, door alle ruimten heen,
wij, van Hem begonnen,
zielen, sterren, zonnen,
't woord van zijn almachtigheên!
Gekend, geloofd, geprezen
zij dat eeuwig Wezen
van 't oneeuwige, en van al
't doende, 't zijnde, 't staande,
't stervende en 't vergaande,
dat ooit was of wezen zal’.

Gezelle bezat in hooge mate het vermogen, - men kan het even goed 'dichterlijk', als 'religieus' noemen, - van zich met alle leven te vereenzelvigen. Zijn meegevoel was universeel, aan geen grenzen gebonden. In de 'Berdzagers' (Rijmsnoer 158) begint hij, mee te voelen met de beide mannen, die 'van schouder en van longen sterk' zwoegend en steunend het 'eekenlijf' (de eikenboom) tot planken zagen. In forsche trekken beschrijft hij hun moeizamen arbeid. Maar dan springt zijn meegevoel over naar den ouden boom, die 'moeder-naakt, zijn schoonheid af en boeien aan', den wreeden wil der menschen moet verdragen. Hij ziet het 'bikkenstaal' der 'zingezangende zage' het edel hert 'van den boom vaneen

schoeren' en 'zijn lijf, zijn leên, zijn lenden' tot balken maken.

En hij lijdt ook met den boom mee. Wat Gezelle's poëzie méér doet zijn dan het werk van een uiterst begaafd impressionist en sensitivist, dat is de kracht van 't gevoel, waarmee zijn religieuze wereldbeschouwing en levensopvatting zijn hart doorstroomde. Zijn natuurlijke weekheid, zijn neiging, te zwelgen in natuurgewaarwordingen, en niet minder zijn hartstocht voor de taal, zijn 'bezeten zijn' van verlangen naar schoone taalvondsten en taalsmedingen, dit alles had hem kunnen verleiden tot virtuositeit, het had een gevaar kunnen worden voor den groei zijner poëzie in de hoogte en in de diepte, zoo hij al zijn vermogens en zijn geheele

wezen niet deemoedig in dienst had gesteld van iets, dieper dan de Natuur, en hooger dan de Kunst, van het inbegripaller vruchtbaarheid, schoonheid en goedheid, dat wij God noemen. Ook in Gezelle wordt de waarheid openbaar, - die het socialisme tot zijn eigen schade soms te veel heeft vergeten - dat een mensch en een beweging enkel hun volle maat bereiken kunnen en alle kiemen, in hun schoot gezaaid, tot rijpheid kunnen brengen, wanneer zij telkens overbuigen tot bronnen, heiliger dan zij zelf zijn, om zich daarin te dompelen.

Gezelle vereenigde twee essentiele kenmerken van den vlaamschen aard: liefde voor de zinnelijke wereld en mystieke ingekeerdheid. De eerste bleef door de jaren heen in hem sterk en

vurig levend. Tevens nam zijn vermogen tot het uitbeelden van de indrukken, die de dingen hem gaven, naar mate hij ouder werd, toe. Gezelle gaf zich zeer nauwkeurig rekenschap van zijn indrukken; hij nam planten en dieren en het geheele natuurleven dag aan dag waar met nooit verzwakkende aandacht en verdiepte zich vol liefde in de kleinste bijzonderheden daarvan. In zijn eerste bundels schildert hij de werkelijkheid, (zooals b.v. in 't bekende 'schrijverke' - 't watervliegje dat rusteloos op de oppervlakte van 't water figuren trekt) met vele kleine, minutieuze trekken, als een echt-vlaamsche realist. Naarmate zijn macht over de taal toeneemt en zijn innerlijk leven zich verdiept, wordt zijn natuurschil-

dering krachtiger en vooral suggestiever. Zij krijgt meer reliëf.

Maar dit was niet de eenige verandering die Gezelle's dichterschap, naar mate hij ouder werd, onderging. Met haar gepaard ging de versterking van 't innerlijke schouwen en van de kracht tot het beleven van de eenheid aller dingen door de oplossing van het persoonlijke leven, het 'ik', in het boventijdelijke, boven-zinnelijke zijn. Zijn hart ervoer al dieper de betrekkelijkheid van alle persoonlijke vreugde en persoonlijke smart. Zijn verlangens concentreerden zich al meer op het hoogere, boven-persoonlijke bestaan, waarin hij vertrouwde door den dood opgenomen te zullen worden.

In zijn schoonste verzen is Gezelle er

in geslaagd, realisme en mystiek harmonisch te vereenigen. De zoo zeldzame eenheid tusschen deze beide gesteldheden van den geest heeft hij een enkel maal bereikt. Zijn allerschoonste gedicht 'Ego Flos' (Ik ben een blomme) schreef hij in zijn laatste levensjaren, bijna op den rand van het graf. De volmaakte eenheid van gedachte en vorm in dit gedicht, de geen oogenblik verslappende spanning van het gevoel en de hooge wiekslag van den geest, door den maatgang der strofen ruischend, maken het tot een der meesterwerken van de religieuze lyriek aller tijden.

'Tijdkrans', 'Rijmsnoer' en 'Laatste gedichten' bevatten een aantal verzen, die bij 'Ego Flos' in dichterlijke waarde maar weinig achterstaan.

Maar zijn vele van deze verzen, hoe schoon ook, toch niet eenigszins verouderd? Kunnen zij genoten worden door het jonge geslacht? Kunnen zij inzonderheid nog aantrekking uitoefenen op *socialistische* lezers? Is Gezelle's poëzie niet te specifiek katholiek, om door niet-katholieken waarlijk gevoeld en begrepen te worden? En is zij daarenboven niet ook te gewestelijk, te vlaamsch, om op lezers te werken, wier hoofd en gemoed naar 't algemeenmenschenlijke gericht zijn? Ik wil probeeren, deze drie vragen in de volgorde waarin ik ze gesteld heb te beantwoorden.

Gezelle's taal is zeker niet verouderd: integendeel werkt de taalzuivering en taalvernieuwing, waartoe hij den stoot

gaf, ook heden nog door en bevrucht zij nog voortdurend de vlaamsche letterkunde. Voor Noord-Nederlanders brengt 't verstaan van die taal slechts geringe moeilijkheden mee; aan enkele eigenaardige vormen en verbuigingen went de lezer spoedig, en de meeste ongebruikelijke of oude woorden, waar Gezelle zich van bedient, worden in de groote uitgave zijner werken, evenals in de bloemlezingen, die mej, Dr. Nyland samenstelde, verklaard. In elk geval is de taal, waarin Gezelle zijn verzen schreef, oneindig minder verouderd en veel begrijpelijker dan die, waarin sommige werken onzer 'Tachtigers' geschreven zijn. Gorters 'sensitivistische' verzen, uit de periode volgend op zijn 'Mei', zijn evenals van Deysse's 'Kleine

republiek' en in nog hogere mate diens 'Menschen en bergen' heden ten dage haast niet meer leesbaar, doordat ze geschreven zijn in een taal, die de 'allerpersoonlijkste uiting van allerpersoonlijkste gevoelens' is. Gezelle's taal daarentegen werd door hem gepuurd uit de uitingen der volksziel door de eeuwen heen, en de gevoelens die hij uitbeeldt, zijn voor een groot deel algemeen-menschelijke gevoelens, die onmiddellijk tot ons spreken. Wat nu den vorm aangaat, die is zeker wèl verouderd in de talrijke minder goede, minder geïnspireerde gedichten, welke hij uitgaf, maar geenszins in de beste. Deze hebben iets klassieks. Zij zullen door de eeuwen heen blijven, zoolang onze taal blijft bestaan. Trouwens: in de laatste vijftien

jaar hebben stijlvormen, mode-stroo-mingen zouden wij bijna zeggen, in de dichtkunst, zoals op ieder ander kunstgebied, elkaar zeer snel, en steeds sneller, opgevolgd; menig expressionistisch, futuristisch, dadaïstisch gedicht van 1918, '20 of '22 doet ons heden reeds aan als verouderd, terwijl sommige middeleeuwsche liederen daarentegen door hun eenvoud, frischheid en menselijkheid ons onmiddellijk treffen.

En Gezelle's katholicisme? Het zou dwaasheid zijn zich te ontveinzen, dat vele niet-katholieken zekere belemmeringen in hun eigen denken zullen moeten overwinnen, om Gezelle ten volle te kunnen genieten. Zij zullen daartoe de gedachte aan het *politieke* katholicisme van zich af moeten zetten en zich

de schoonheid, de poëzie, de diepzinnigheid en teederheid van het katholieke geloof rustig moeten inleven. Gezelle is niet anders katholiek, dan Vondel dit was: beiden halen zij uit de katholieke geloofsleer alles, wat er voor de rede, het gemoed en de verbeelding aan schoons uitgehaald kan worden, beiden vatten zij het katholicisme breed, diep en innig op, beiden leggen zij den nadruk op het algemeen-christelijke in den katholieken godsdienst. Wie de schoonheid van Vondel's 'Maagden', van zijn 'Opdracht aan Maria' en zijn 'Maria Stuart' genieten kan, die kan het óók de schoonheid van Gezelle's 'O Hemelmondig Manna', van zijn 'Maria', zijn 'Uit de diepten' en zijn 'Ego Flos'. Neen: niet het feit van Gezelle's katho-

licisme, maar dat zijner *algemeene* geestelijke inzetting, die te eenenmale antimaterialistisch, anti-mechanistisch was, zou onssomtijds kunnen doen twifelen, of zijn poëzie in de menschen der komende tijden nog een klankbord zal vinden.

Gezelle leefde, - al heeft hij 't grootste deel van zijn leven te Brugge en te Kortrijk gewoond, dat is in een paar vlaamsche provinciesteden, - met heel zijn geest en zijn hart toegekeerd niet naar de dingen die *gemaakt* worden, maar naar de dingen die worden. De natuur, of zooals hij zelf wel zei, de 'gewordenschap', beteekende voor dezen taalgeleerde en oudheidkundige oneindig meer dan de kultuur. De eenige kultuur, die zijn liefde had, was die van de tijden

waarin de mensch wrocht met betrekkelijk een voudige werktuigen en er tòch in slaagde de stof te veredelen en zijn ziel in haar uit te drukken, doordat die ziel boordevol eerbiedige bewondering en vereering was. Gezelle had niets van den stedeling. Hij voelde zich in de stad benauwd en beklemd en hunkerde altijd naar de velden, de weien, de bloemen, den wijden hemel van 'het vlaamsche buiten'. Het gejaag en geroezemoes van het stadsleven ging recht tegen zijn aard in. In tal van zinrijke verzen heeft hij den arbeid van den boer verheerlijkt, maar aan het werken in de mijnen en de fabrieken (België was lang reeds vóór zijn dood een industrieel land!) heeft hij geen enkel gedicht gewijd, niettegenstaande het

feit, dat hij b.v. te Kortrijk geregeld met fabrieksmeisjes in aanraking kwam, vol liefde zijn ambt van zielsverzorger bij hen waarnam en ook gedichtjes heeft geschreven, bestemd om door hen gezongen te worden. In tegenstelling tot zijn landsman Verhaeren, den dichter van de groote stad, van de machine, van de nieuwe levens-dynamiek die zij voortbrengt, heeft Gezelle haast enkel de niet-gemechaniseerde aarde en den nietgemechaniseerden mensch bezongen. En zoo de mechanisatie van den arbeid, van den geest en van het leven, die in dezen tijd met geweldige sprongen toeneemt, het wint, ten eenemale en voorgoed, dan zal Gezelle's dichtwerk voor de komende geslachten nog enkel een merkwaardig produkt zijn uit een af-

gesloten tijdperk der menschelijke geestesgeschiedenis. Maar dan zal zijn werk dit lot met 't allergrootste deel van alle lyriek en alle kunst van vroeger tijden deelen.

Gemechaniseerde mensen in een gemechaniseerde wereld zullen wellicht nieuwe wijzen van uitdrukking vinden, om hun kollektief bewustzijn uit te beelden. Datgene echter, wat vroegere geslachten in lange opeenvolging, tot in onze eigen tijden toe, gedicht, gezongen, geteekend, gemodelleerd, getoonzet en gebouwd hebben, zal voor hen een verzegelde, zwijgende, uitgedoofde wereld zijn.

Maar - is het zoo zeker, dat de mechanisatie in dezen zin het te eenenmale en voorgoed zal winnen? Komen

er niet op elk gebied weer stroomingen op, die tegen haar ingaan? Werd de mechanisch-materialistische zienswijze in de natuurwetenschap niet reeds overwonnen door een meer dynamische? Werkt de natuurkunde niet aan de ontstoffelijking van de stof? Banen Einsteins theorieën wellicht niet den weg tot een tot het uiterste doorgevoerd idealisme in de wijsbegeerte? Heeft de biologie zich niet van de materialistische verklaring der levensprocessen afgewend? Heeft zij niet het doelbegrip opnieuw ingevoerd? Gelooven velen harer beste beoefenaars heden niet aan een onzichtbaar iets, een kracht, een meerdan-zinnelijke agens, die in alle organen, alle cellen werkt en hen gebruikt? Werd ook de zielkunde niet verlost

van haar materialistische waanopvatting, als zou het bewustzijn langs zuiver-mechanischen weg te verklaren vallen? Stootte zij niet, al dieper de lagen van dat bewustzijn binnendringend, op een ondeelbare eenheid als op zijn eigenlijk wezen? Leerde zij niet opnieuw, na lange omzwervingen, den mensch beschouwen als een bezielde organisme?

En dan, - om over te gaan tot een ander gebied, een andere reeks van verschijnselen - : wordt juist niet onder de jongere generaties een krachtig verzet tegen de levens-mechanisatie, de stedelijke kultuur, de uitbreiding, tot in 't oneindige toe, der behoeften, de groeiende afhankelijkheid van den mensch van verfijnde technische hulpmiddelen, merk-

baar? Ligt in dat verzet, te samen met den positieven kant daarvan: den terugkeer tot de natuur, het zich storten in haar, onmiddellijk na den voleindigden beroepsarbeid, om te samen met gelijkwillenden een poos lang te leven in den gloed van de zon, omwaaid door den sterken wind en onder 't looverdak der boomen, op de heide, aan de wateren, in de bergen, overal waar haar kracht en schoonheid, haar liefelijkheid en stoutheid zich manifesteert, - ligt daarin niet de essentie der jeugdbeweging? Blijkt uit dit alles niet een intuïtief besef van het gevaar, de menschheid bedreigend, van door de industrialisatie en mechanisatie, zooals het kapitalisme die kweekt, haar hoogste vreugden en edelste smarten, haar mensch-zijn, haar

ziel te verliezen? En getuigt dit alles niet van den wil, zich tegen die gevaren te weer te stellen?

Waarlijk, van een zóó gerichte jeugd, - al weten wij zeer goed, en willen wij het geen oogenblik vergeten, dat deze richting in haar strijdt tegen andere sterke stroomingen, zooals de genotzucht en de vergoddelijking der techniek - van een zóó gerichte jeugd mogen wij vertrouwen, dat zij in de schoonste van Gezelle's verzen iets zal terugvinden van haar eigen diepste verlangens, iets vinden ook van het levenswater, om haar zuivere dorst mee te lesschen. Immers de dichter zegt het ons:

‘Als de ziele luistert
spreekt 'et al een taal dat leeft;

't lijjigste gefluister
ook een taal en teeken heeft;
blâren van de boomen
kouten met elkaar gezwind;
baren in de stroomen
klappen luide en welgezind,
wind en wee en wolken,
wegelen van Gods heiligen voet,
talen en vertolken
't diep gedoken woord zoo zoet....
als de ziele luistert!

Gezelle's poëzie spreekt tot allen, wier ziel *wil* luisteren en nog luisteren *kan*.

Eindnoten:

- 11) In zijn werkje 'De beweging van '80', heeft Frans Coenen hierop de aandacht gevestigd.
- 12) In een gedichtje, opgenomen in den 'Aanhang' van 'Rijmsnoer', en dat luidt:

'Armoede lief - hemelsch gerief,
geeft gij aan dezen,
armoê geprezen,
die om u laten, - rijkdom en staten,
wereldsch gerief, - armoede lief.

Dat Gezelle onder de armoede, die hij liefhad en verheerlijkte, *het vrijwillige beperken door den mensch* van zijn stoffelijke behoeften, en geenszins de hulpeloze, gedwongen armoede der sociaal ontrechten verstond, blijkt uit tal van plaatsen in zijne poëzie. De armoede waarmee zijn werk als zielverzorger hem onophoudelijk in aanraking bracht, bewoog zijn hart met het zuiverste meegevoel en deed het krimpen van pijn. Haar heeft hij in zijn gedichten vaak sober, maar daarom niet minder aangrijpend uitgebeeld. Men leze b.v. 'Arm Huisgezin' (Rijmsnoer blz. 30).

- 13) 'O 't ruischen van het ranke riet' - luidt de titel van een van Gezelle's meest beroemde jeugd-gedichten, dat echter, hoe liefelijk en bekoorlijk ook, zich niet meten kan met de forsche natuur-uitbeeldingen en mystieke verrukkingen van 'Tijdkrans' en 'Rijmsnoer'.
- 14) 'Hemellawerke heet gij' (Tijdkrans, blz. 117/118).
- 15) Men leze in 'Tijdkrans' 'O Lente blomke' (blz. 79) en 'O wilde en onvervalschte pracht' (blz. 139) een van Gezelle's mooiste symbolische natuurgedichten.
- 16) De Wiedsters (Tijdkrans I, blz. 163).
- 17) Tijdkrans II, blz. 167/168. Het is of in Gezelle's gedichten op den offerdood van Christus somtijds een naklank trilt van de archaische symbolen en riten, die de prototypen van het christelijk offersymbool en den christelijken ritus zijn. In 't bijzonder treft mij deze nagalm in 't hier besproken gedicht.
- 18) 'O Gulden Hoofd' (Tijdkrans I, blz. 16/17.)
- 19) 'O heerlijk handgedaad' (Tijdkrans I, blz. 17/18.)